

Razvoj socijalne kompetencije djece rane i predškolske dobi

Pejić, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:575468>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-31**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI
STUDIJ

MATEA PEJIĆ
ZAVRŠNI RAD

RAZVOJ SOCIJALNE KOMPETENCIJE DJECE
RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Zagreb, rujan 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Matea Pejić

**TEMA ZAVRŠNOG RADA: Razvoj socijalne kompetencije djece rane i
predškolske dobi**

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Marina Đuranović

Zagreb, rujan 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. ZNAČENJE POJMA SOCIJALNA KOMPETENCIJA	3
3. ODREDNICE SOCIJALNE KOMPETENCIJE.....	4
3.1. Regulacija emocija	4
3.2. Socijalna znanja i socijalno razumijevanje.....	5
3.3. Socijalna umijeća.....	6
3.4. Socijalne dispozicije	6
4. PROBLEMI U SOCIJALIZACIJI DJECE RANE I	8
PREDŠKOLSKE DOBI	8
4.1. Stidljivost.....	8
4.2. Agresivnost	9
4.3. Niska razina interakcije	10
4.4. Usamljenost	11
5. ULOGE U RAZVOJU SOCIJALNE KOMPETENCIJE	12
5.1. Uloga obitelji	12
5.2. Uloga odgojitelja	13
5.3. Uloga vršnjaka.....	14
5.4. Uloga igre	15
5.5. Uloga medija	16
5.6. Uloga životinja	17
6. ZAKLJUČAK.....	19
7. LITERATURA	21

SAŽETAK

Kako bi dijete funkcioniralo u društvu ili grupi mora biti socijalno kompetentno. Socijalna kompetencija se sastoji od regulacije emocija, socijalnih znanja i razumijevanja, socijalnih umijeća i socijalne dispozicije. Najvažniju ulogu u razvoju socijalne kompetencije ima obitelj kao prva i temeljna zajednica u kojoj dijete uči socijalne vještine. Polaskom u vrtić odgojitelji nastavljaju razvijati dječju socijalnu kompetenciju kroz igru i poticanje interakcije s vršnjacima. Igra je neizbježna aktivnost u djetinjstvu, a dijete kroz igru pokazuje razne socijalne vještine kao što je suradnja, dijeljenje, pomaganje i sl. U današnjem svijetu su zastupljeni različiti mediji čiji sadržaji mogu pozitivno, ali i negativno utjecati na razvoj socijalne kompetencije djeteta. Životinje također utječu na razvoj socijalne kompetencije na što ukazuju novija znanstvena istraživanja. Također, i odrasli iz djetetovog okruženja utječu na razvoj njegove socijalne kompetencije te je važno da preispitaju vlastito ponašanje.

Ključne riječi: dijete, obitelj, odgojitelj, socijalna kompetencija, vršnjaci

SUMMARY

In order for a child to function in society or a group, they must be socially competent. Social competence consists of emotional regulation, social knowledge and understanding, social skills and social attitudes. Family has the most important role in the development of social competence because family is the first and fundamental community in which the child learns social skills. The task of kindergarten teachers is to encourage the child to develop social competence through play and interaction with peers. Play is an important activity in childhood and through play a child demonstrates various social skills such as cooperation, sharing, helping, etc. In today's world, there are various media whose content can positively or negatively affect the development of a child social competence. Animals also influence the development of social competence, as indicated by recent scientific research. Additionally, adults from a child's environment also influence the development of their social competence, and it is important for them to reflect on their own behavior.

Key words: child, family, preschool teacher, peers, social competence

1. UVOD

U ovom radu odredit će se značenje pojma socijalne kompetencije te njenu važnost za djecu rane i predškolske dobi. Važno je istaknuti razliku između socijalne kompetencije i socijalnih vještina. Socijalne vještine se odnose na ponašanje djeteta, dok se socijalna kompetencija odnosi na način na koji se koriste socijalne vještine. Socijalna kompetencija uključuje regulaciju emocija, socijalna znanja i razumijevanja, socijalna umijeća i socijalnu dispoziciju. Socijalno kompetentno dijete poznaje i razumije navedene sastavnice socijalne kompetencije.

Dijete se može susresti i s problemima u socijalizaciji kao što su sramežljivost, agresivnost, niska razina interakcije te usamljenost. Zadaća djetetove okoline je na vrijeme prepoznati probleme u socijalizaciji s kojim se dijete susreće i pomoći mu da savlada određeni problem. Dječje socijalne kompetencije mogu se poticati i razvijati kreiranjem pozitivnog okruženja koje će motivirati dijete na igru i interakciju s vršnjacima i odraslima. Također, i odrasli predstavljaju model po kojem dijete usvaja određene socijalne vještine.

Okolina djeteta ima različite uloge u razvoju socijalne kompetencije kod djece rane i predškolske dobi. Obitelj je prva i temeljna zajednica u kojoj dijete uči, stoga obitelj ima najvažniju ulogu u razvoju socijalne kompetencije. U obitelji započinju i problemi u socijalizaciji, primjerice ako dijete nije imalo emocionalnu privrženost sa svojim primarnim skrbnikom u kasnijoj dobi će teže upoznavati druge ljude i vjerovati im. Odgojitelji također imaju važnu ulogu u razvoju dječje socijalne kompetencije te u praćenju njegovog cjelovitog razvoja. Osim obitelji i odgojitelja vršnjaci, mediji i životinje također imaju pozitivan utjecaj na razvoj dječje socijalne kompetencije. Dječja interakcija s vršnjacima počinje vrlo rano, no prava interakcija započinje kroz zajedničku igru. U današnje vrijeme zastupljeni su razni mediji, a Internet i televizija su među djecom najpopularniji koji mogu pozitivno, ali i negativno utjecati na dječju kompetenciju i zato je važno da odrasli odaberu pozitivan sadržaj i da ograniče vrijeme koje dijete provede gledajući i slušajući različite medije. Djeca s kućnim ljubimcima stvaraju emocionalnu privrženost te ih smatraju članom svoje obitelji. Životinje kod djece potiču empatičnost, socijalnu kompetenciju te samopoštovanje.

Ako uzmemo u obzir sve čimbenike, razvoj socijalne kompetencije kod djece rane i predškolske dobi ključan je za njihov cjelovit razvoj. Djeca s razvijenim socijalnim vještinama se osjećaju prihvaćeno, sigurno i sposobna su uspješno funkcionirati u društvu. Socijalna kompetencija je proces koji se nastavlja kroz cijeli život i zahtjeva kontinuiranu podršku i vježbanje socijalnih vještina kako bi njihova uspješnost bila dugotrajna.

2. ZNAČENJE POJMA SOCIJALNA KOMPETENCIJA

Kompetencija na latinskom *competentio* znači nadležnost, mjerodavnost, sposobnost za neki posao ili aktivnosti. U kompetencije ubrajamo znanje koje stječemo učenjem, vještine koje stječemo radom i svakodnevnim iskustvima te sposobnosti na koje se odnosi primjena stečenih znanja i vještina. Važno je istaknuti da su pojmovi socijalna kompetencija i socijalne vještine povezani tako da korištenjem socijalnih vještina na prikladan način dolazimo do socijalne kompetencije. Socijalne vještine se uče od najranijeg djetinjstva, prvo u obitelji zatim s vršnjacima i odraslim iz djetetovog okruženja. Dijete s naučenim socijalnim vještinama lakše stječe prijatelje i uspostavlja komunikacijske odnose (Slunjski, 2013).

Prema autoricama Katz i McClellan (1999, 15) osoba je kompetentna ako iskorištava svoje poticaje i poticaje iz okruženja te postiže dobre razvojne rezultate i rezultate koji su mjerodavni za sudjelovanje u grupama, zajednicama i širem društvu. Jedan od način na koji djeca mogu poboljšati svoju socijalnu kompetenciju su zadovoljavajuće interakcije i aktivnosti s odraslim osobama i vršnjacima (Katz i McClellan, 1999).

Važno je pripremiti dijete da bude socijalno kompetentno prije polaska u školu kako bi moglo ispuniti veće zahtjeve koje se od njega očekuju u školi kao što je upoznavanje novih lica i očekivanje od djeteta da bude mnogo samostalnije (Likierman i Muter, 2007).

3. ODREDNICE SOCIJALNE KOMPETENCIJE

Socijalna kompetencija uključuje regulaciju emocija, socijalna znanja i razumijevanje, socijalna umijeća i socijalnu dispoziciju. Kako bi dijete razvilo vršnjački status i prijateljstvo mora imati sposobnost regulacije vlastitih emocija.

Uspješna socijalna interakcija uključuje gotovo sve navedene odrednice socijalne kompetencije. Dijete u zajedničkim aktivnostima s drugom djecom mora znati odgoditi ispunjenje svojih želja, primjerice mora znati čekati na red (Katz i McClellan 1999, 16-17).

3.1. Regulacija emocija

Emocije su unutrašnji osjećaji koji mogu biti pozitivni (radost) i negativni (tuga), a afekti se odnose na vanjsko izražavanje emocija putem izraza lica, gesta, intonacije i slično. Facijalne ekspresije predstavljaju jednu od najvažnijih načina vanjskog izražavanja emocija i temelj je dječjeg ranog emocionalnog razvoja (Vasta, Haith i Miller, 1998).

Dječji mozak omogućava izražavanje emocija, ali načini i sposobnosti kako emocije izraziti ovise o odgoju te načinu komuniciranja s odraslima i vršnjacima. Djeca će imati sposobnost lakše izraziti svoje osjećaje u obitelji gdje se slobodno priča o emocijama i gdje se emocije svakodnevno pokazuje nego u obiteljima gdje se emocije potiskuju. Djeca u obiteljima gdje se potiskuju emocije neće znati kako izraziti svoje emocije i kako ih kontrolirati (Shapiro, 2019).

Okruženje djeteta utječe na regulaciju njegovih emocije jer djeca od odraslih uče koje situacije uzrokuju pojedine emocije, kako se emocije izražavaju, uče ih o riječima koje se odnose na emocije odnosno kako ih imenujemo, a ono najvažnije kako kontrolirati emocije te izmijeniti negativne emocije u neutralne i pozitivne. Ovaj način učenja o emocijama naziva se emocionalna socijalizacija, a njenim razvojem djeca uče kontrolirati svoje emocije (Reeve, 2010).

Sposobnost da se reagira na različite situacije sa spektrom emocija na socijalno prihvatljiv način, ali i dovoljna fleksibilnost kako bi ostavili prostor za

spontane reakcije i za sposobnost odgode spontane reakcije ukoliko je to potrebno određuje se kao regulacija emocija (Katz i McClellan, 1999).

Zadovoljno i sigurno dijete će se lakše nositi s promjenama i s lakoćom će rješavati probleme dok je to teže djeci koja su prestrašena i stidljiva iako su sposobna nositi se s promjenama i rješavati probleme (Likierman i Muter, 2007).

Važno je da djeca nauče razumjeti i izraziti svoje emocije kako bi mogli proživljavati emocionalne konflikte (Shapiro, 2019).

„Postignuće u predočavanju, govoru i pojmu o sebi podržavaju emocionalni razvoj u ranom djetinjstvu. Između druge i šeste godine djeca sve bolje razumiju vlastite i tuđe osjećaje, a poboljšava se i njihova sposobnost regulacije izražavanja emocija. Razvoj pojma o sebi pridonosi također i nastanku emocija samosvjesnosti, poput stida, neugode, krivnje, zavisti i ponosa“ (Berk, 2008, 246).

3.2. Socijalna znanja i socijalno razumijevanje

Za stvaranje prijateljstva potrebno je poznavanje normi i glavnih socijalnih pravila grupe, odnosno potrebno je socijalno znanje kojem te norme i pravila pripadaju. Osim navedenog za stvaranje prijateljstva isto tako je važno da dijete ovlada jezikom koji koristi s vršnjacima (Katz i McClellan, 1999).

Socijalne norme se odnose na naše ponašanje, a u svakom društvu se nalaze norme koje zahtijevaju određeno ponašanje koje je prihvatljivo u određenom društvu ili grupi (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Predviđanje tuđih reakcija i preferencije te razumijevanje tuđih osjećaja se odnosi na socijalno razumijevanje. Socijalno razumijevanje se odnosi i na razumijevanje koje ima određenu ulogu u socijalnoj interakciji kao što su rasprave, suradnja, uključivanje u razgovor i slično (Katz i McClellan, 1999).

Djeca svako novo iskustvo pokušaju razumjeti, a zatim ga ugrađuju u već postojano znanje i razumijevanje. Znanje se neprekidno izgrađuje, dograđuje, reorganizira i rekonstruira. Socijalna interakcija djeci omogućuje razmjenjivanje ideja, razumijevanje i znanje te zajedničko izgrađivanje novih znanja, zato je osobito važno istaknuti suradnju od najranije dobi kao važnu ulogu u učenju (Slunjski, 2008).

3.3. *Socijalna umijeća*

Socijalno umijeće je naziv koji se koristi za pokušaj pristupa djeci koja se igraju ili sprječavanje ulaska djece u igru. Za socijalno sudjelovanje i uspjeh djeteta osobito je važno razviti socijalna umijeća (Katz i McClellan, 1999).

Autori Katz i McClellan u svojoj knjizi *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije* ističu da na razvoj socijalnih umijeća utječu kontekstualni i organizacijski čimbenici vrtića, odnosno fizičko okruženje (različiti kutići), raspored opreme i materijala te vrijeme za socijalnu interakciju (Katz i McClellan, 1999).

Socijalne interakcije zahtijevaju socijalno umijeće koje se zove čekanje na red, primjerice čekanje na red u razgovoru i sl. Kod djeca često dolazi do sukoba jer imaju problem s tim socijalnim umijećem (Katz i McClellan, 1999).

Socijalne vještine nam omogućuju da se uspješno nosimo sa životnim zahtjevima i izazovima, a osobito pridonose uspostavljanju uspješnih odnosa djeteta s okruženjem. Neke od socijalnih vještina koje pridonose uspostavljanju uspješnih odnosa djeteta s okruženjem su slušanje drugih, predstavljanje sebe, traženje pomoći i informacija, uvjeravanje drugih i sl., a socijalne vještine koje djeci omogućuju nošenje s vlastitim osjećajima su primjerice prepoznavanje i izražavanje svojih osjećaja, razumijevanje osjećaja drugih, nošenje s ljutnjom drugih i vlastitim strahovima (Slunjski, 2013).

3.4. *Socijalne dispozicije*

Dispozicija se određuje kao često ponašanje bez prisile nad kojim postoji donekle svjesna kontrola. Ponašanje u dispoziciji je namjerno, usmjereno i prema širokim ciljevima. Primjer poželjnih dispozicija su radoznalost, šaljivost, kreativnost, a nepoželjni su svadljivost, egoističnost, sukobljavanje. Nepoželjne dispozicije su povezane s teškoćama u socijalizaciji. Osim poželjnih i nepoželjnih dispozicija postoje i prosocijalne dispozicije kao što su ljubaznost, suosjećajnost, suradništvo i urođene dispozicije koje uključuju dispoziciju za učenje i sl. Za učenje navedeni dispozicija važno je da djeca imaju prikladan model iz svoga okruženja koji će im pomoći razviti

prosocijalna ponašanja kao što su empatija, odgovornost i suradništvo (Katz i McClellan, 1999, 19).

Djeca su od ranog djetinjstva egocentrična i asocijalna te nisu spremna za suradnju, stoga je cilj okruženja da nauči djecu prilagođavati se i surađivati. Društvena odgovornost kao prosocijalna dispozicija je nužna za funkcioniranje djeteta u skupini i društvu (Juul, 2017).

Empatija kao motivator prosocijalnog ponašanja definira se kao ponašanje koje koristi drugoj osobi koja ne očekuje ništa zauzvrat. Prosocijalno ponašanje pokazuju djeca koja su društvena i koja su dobra u regulaciji emocija dok je prosocijalno ponašanje rijetko kod djece koja nisu društvena i dobra u regulaciji emocija (Berk, 2008).

4. PROBLEMI U SOCIJALIZACIJI DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Usvajanje kulture vezane za međuljudske odnose naziva se socijalizacija, a na djetetovo buduće socijalno ponašanje utječu oblici potkrepljivanja i imitacije jer su djeca sklona oponašati kako bi postali dio društva. (Matijević, Bilić i Opić. 2016).

Kod djece se javljaju razni problemi u socijalizaciji kao što je nedostatak znanja i umijeća za uključivanje u interakciju, nedovoljna ovladanost umijećima potrebnih za dinamičku igru te traženje pomoći odraslih pri interakciji s vršnjacima. Problemi u socijalizaciji mogu biti i jezične naravi, primjerice kada dijete ne zna kako se izraziti i sl. U nastavku su objašnjeni stidljivost, agresivnost, niska razina interakcije te usamljenost (Katz i McClellan 1999).

4.1. Stidljivost

Sramežljivost je karakteristična za većinu djece, ali u umjerenom obliku. Sramežljiva djeca oprezno ulaze u nepoznate društvene situacije i uplašena su kada misle da ih drugi procjenjuju. Važno je istaknuti da sramežljivost i socijalna anksioznost nije isto te da djeca koja imaju socijalnu anksioznost ne moraju biti sramežljiva. Sramežljivoj djeci treba više vremena da se prilagode nekoj situaciji dok se djeca sa socijalnom anksioznošću više boje i osjećaju veću nelagodu, a mogu i potpuno izbjegavati situaciju. Vježbanje socijalnih vještina, postupno izlaganje teškim situacijama te preuzimanje veće neovisnosti u različitim situacijama, vještine rješavanja problema te emocionalna samoregulacija su samo neki od načina koji djeci olakšavaju socijalne odnose te im smanjuju sramežljivost (Freeland i Toner, 2020).

Stidljivost može biti naslijeđena, karakter osobe ili samo prolazna faza u životu, no roditelji također utječu na stidljivost svojim previše zaštićenim ponašanjem. Ako roditelji donosi sve odluke i rješavaju svaki sukob umjesto djeteta, dijete neće imati priliku razviti potrebnu sigurnost i samopouzdanje. Negativna iskustva mogu utjecati na dječju stidljivost ako dijete primjerice jednom doživi neuspjeh u pokušaju interakcije s vršnjacima, sljedeći puta neće pokušavati jer je uvjereno da neće uspjeti. Izgradnja djetetovog samopouzdanja je bitna da dijete nadvlada stidljivost, ali

najvažnije je upoznati svoje dijete, usmjeravati ga, pružiti mu priliku da izrazi vlastite stavove i emocije, davati mu konstruktivne pohvale jer pohvala potiče njihov razvoj, davati osobni primjer te razgovarati s djetetom o svojim iskustvima (Holcer, 2015).

Djetetovo okruženje ne smije vršiti pritisak na sramežljivu djecu, nego ih treba pustiti da spontano prevladaju stidljivost i pomoći im da s lakoćom dođu u interakciju s drugom djecom (Katz i McClellan 1999).

Odrasli trebaju pomoći djetetu ako se igra ili nešto radi samo jer nema dovoljno socijalnih znanja, razumijevanja i umijeća potrebnih za interakciju s drugom djecom i ako ga druga djeca odbacuju. Ako dijete uživa igrajući se samo, a može stupiti u primjerenu interakciju s drugom djecom kada do nje dođe, tada nije potrebna pomoć odraslih (Katz i McClellan 1999, 22).

4.2. Agresivnost

Agresija se definira kao ponašanje kojim se nanosi fizička ili psihička bol, a razlikujemo neprijateljsku i instrumentalnu agresiju. Neprijateljska agresija je agresija koja potiče iz ljutnje i cilj je da se nanese bol, dok instrumentalna agresija označuje agresivno ponašanje gdje je namjera da se povrijedi osoba, ali namjera nije prouzročiti bol (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Djeca agresivnost uče promatrajući druge koje oponašaju te vlastitim iskustvom gdje im je želja doći do cilja upotrebom agresivnog ponašanja. U vrtiću je agresivno ponašanje dio svakodnevnice često i to u slučajevima gdje djeca brane nešto ili se bore za nešto putem udarca, ugriza, galame, svađe i sl. (Haug-Schnabel, 1997).

Dijete može biti agresivno prema vršnjacima, odraslima, stvarima ili prema svemu navedenom. Agresivno ponašanje je drugačije s obzirom na dob. Djeca su u ranom djetinjstvu sklona udaranju, otimanju igračkica te nazivanju drugih pogrđnim imenima dok su starija djeca sklonija „psihičkom nasilju“ koje uključuje zastrašivanje i prijetnje koje su najčešće upućene vršnjacima. Važno je razlikovati sukob i agresiju te treba istaknuti da sukobi mogu uključivati agresiju, ali i ne moraju. Sukob će pomoći u razvijanju vještine nenasilnog rješavanja sukoba, što je važno u odrasloj dobi i to je jedna od pozitivnih strana sukoba. Osobito je važno formirati obiteljske stavove jer su istraživanja pokazala da su djeca koja su bila izložena obiteljskom zlostavljanju i

kažnjavanju sklonija tome da u predškolskoj dobi postanu agresivna prema drugima (Likerman i Muter, 2007). Odrasli su dužni osigurati kvalitetan prostor za igru, jer skućeni prostori potiću agresivnost kod djece (Klarin, 2006).

Agresivnost kod djece se dijeli na teoriju deficita i teoriju suficita. Prema teoriji deficita agresivnost se javlja ako dijete nema socijalno umijeće ili kontrolu impulsa, odnosno ne zna kako izraziti svoje potrebe pa se služi agresijom kako bi se izrazilo, a teorija suficita definira agresivnost kao nemogućnost djeteta da se nosi s visokom razinom bijesa (Katz i McClellan, 1999).

Socijalne vještine kao što su pregovaranje, samokontrola, nošenje s vlastitom ljutnjom, zauzimanje za vlastita prva i potrebe, rješavanje sukoba i slično mogu zamijeniti moguće agresivno ponašanje djeteta. U slučaju agresivnog ponašanja kod djeteta odrasli moraju biti usmjereni na pomaganje, odnosno naučiti dijete onomu što je bolje od agresivnog ponašanja, a ne ga kažnjavati, kritizirati i sl. jer time mu daju model lošeg ponašanja (Slunjski, 2013).

4.3 Niska razina interakcije

Djeca interakciju prvo zapoćinju u obitelji, stoga obitelj ima važnu ulogu u djetetovom odnosu s vršnjacima i drugim odraslim osobama, a uloga im je da djeluju izravno te neizravno kroz odgojne metode i igru. Socijalna strana jezika se odnosi na pragmatiku. Djeca od najranije dobi dolaze u interakciju sa svojim vršnjacima, a uspješnost komunikacije među njima ovisi o komunikacijskim zahtjevima (Berk, 2008).

Usvajanje vještine govornika i vještine slušatelja važno je za dijete kako bi komuniciralo na učinkovit način. Djeca već u dojenačkoj dobi pokazuju interes za interakciju s drugom djecom gledajući, smješkajući se i sl., a igraćke ih u toj dobi zbližavaju jer služe kao sadržaj druženja s drugom djecom. Interakcija s vršnjacima poćinje se razvijati između druge i pete godine života kada se djeca mogu izraziti rijećima te polako zajedno poćinju rješavati probleme. Važno je istaknuti da djevojćice ranije poćinju izgovarati rijeći te imaju bogatiji rječnik od dječaka, odnosno verbalno su sposobnije i vještine su im razvijenije, zato nas ne treba zabrinjavati ako primijetimo

da dječaci imaju nisku razinu interakciju s obzirom na djevojčice u određenoj dobi (Vasta, Haith i Miller, 1998).

Prema istraživanjima predškolska dob je ključna za pomaganje djeci koja imaju probleme u socijalizaciji, no važno je znati prepoznati kada je potrebno pomoći djetetu da se uključi u interakciju s drugom djecom (Katz i McClellan, 1999).

4.4. Usamljenost

Kod djece usamljenost se definira kao osjećaj ili svijest djeteta da nema prijatelja ili da ne pripada grupi, no dijete se može osjećati usamljeno i ako nema društvo za igru. Emocionalni stres kod djece nastaje ako dijete ima kronični osjećaj stresa koji može biti povezan s djetetovim životnim okolnostima kao što je preseljenje u drugu školu, državu i sl. (Katz i McClellan, 1999).

Usamljenost kod djece može nastati ako dijete ne uspostavi sigurnu privrženost sa svojim primarnim skrbnikom. Nerazvijena privrženost s primarnim skrbnikom utječe na odnos djeteta s vršnjacima. Dijete koje nema razvijenu privrženost s primarnim skrbnikom teško uspostavlja interakciju s drugima te nema povjerenje u druge. Usamljena osoba sebe smatra socijalno nekompetentnom (Smojver-Ažić i Topalović, 2010).

Važno je razviti privrženost u ranom djetinjstvu kako bi dijete razvilo povjerenje i kako ne bi došlo do usamljenosti u odrasloj dobi (Smojver-Ažić i Topalović, 2010).

5. ULOGE U RAZVOJU SOCIJALNE KOMPETENCIJE

Socijalizacija može biti primarna (npr. obitelj), sekundarna (npr. škola) i tercijarna (npr. zanimanje). Emile Durkheim je francuski sociolog koji je uveo pojam socijalizacija što označava podruštvljenje čovjeka. Piaget je izradio jedan utvrđen „redosljed“ prema kojem se dijete prilagođava. U tom „redosljedu“ se naglašavaju postupni slijed i zakonitosti, a kognitivne strukture formiraju se genetski. Dakle, proces socijalizacije označava preuzimanje sve većeg broja uloga preko koji čovjek u sebe prima vrijednosne postavke i norme socijalnog svijeta okoline. Razne su uloge koje postaju ciljevi i motivacijska snaga vlastita djelovanja, primjerice odnos majka – dijete, škole, mladićke grupe, poziva i društvenih uloga (Gudjons, 1993).

„Razvoj složenih umijeća vršnjačke interakcije te poznavanje i razumijevanje društva što pridonosi socijalnoj kompetenciji, pod utjecajem su mnogih čimbenika. Među njima su priroda dječje privrženosti primarnim skrbnicima unutar obitelji; uzor, vodstvo i podrška roditelja ili odgajateljica; prilike za promatranje vršnjaka i interakciju s njima te djetetovi odnosi s odraslim osobama izvan obitelji, a koje su uključene u njihov odgoj i obrazovanje, s odraslim osobama iz uže i šire zajednice u kojoj ta djeca provode veći dio vremena“ (Katz i McClellan, 1999, 25).

5.1. Uloga obitelji

Obitelj se definira kao temeljna jedinica društvene strukture gdje dijete ostvaruje svoje temeljne potrebe. Također, obitelj zauzima najvažniju ulogu u procesu socijalizacije djeteta (Mandarić, 2009).

Obitelj je prva djetetova okolina u kojoj dijete uči, razvija se te stječe različita iskustva. Od 80-ih godina pridaje se važnost uloge oca u obitelji, a danas vlada mišljenje da oba roditelja imaju važnu ulogu u djetetovom životu (Lenzen, 2002).

Prema istraživanju u Hrvatskoj obitelj se smatra najjačom i najboljom potporom u odrastanju djece. Bilić i suradnici (2012, prema Matijević, Bilić i Opić, 2016) ističu da djeca koja imaju sigurnu privrženost s roditeljima imaju kvalitetnije odnose s vršnjacima, socijalno su kompetentnija i kooperativnija te razvijaju osjećaj osobne vrijednosti i nauče se uzajamnosti što im pomaže u stvaranju pozitivnih odnosa

s ljudima koji im nisu obitelj. Smatra se da djeca koja imaju nesigurnu privrženost s roditeljima ne uspiju razviti emocionalne i socijalne čimbenik zbog čega imaju lošije odnose s ostalim ljudima i manje su socijalno kompetentni. Važno je istaknuti da ponašanje svakog člana obitelji utječe na ponašanje svih ostalih članova i zbog snažne emocionalne povezanosti među članovima obitelji dolazi do učenja normi ponašanja i socijalnih uloga. Dijete u obitelji usvaja norme društvenog ponašanja, način kojim se ophodi prema drugima i rješavanje sukoba te usvajanje moralnih normi, no u obitelji se također postavljaju temelji za razvoj socijalnih odnosa.

Roditelj koji je osjećajan i odgovoran nudi djetetu sigurnu privrženost što je važno za socijalnu kompetenciju u kasnijoj dobi (Klarin, 2006). Obitelj gdje je prisutna toplina i nadzor te ravnoteža između bliskosti i rezerviranosti odgaja samostalno i socijalno kompetentno dijete (Katz i McClellan, 1999).

5.2. Uloga odgojitelja

U ranom predškolskom razdoblju za razvoj socijalne kompetencije važna je kvalitetna privrženost između djeteta i odgojitelja. Istraživanja su pokazala da privržen odnos djeteta s odgojiteljem jača osjećaj sigurnosti i razvija socijalnu kompetenciju (Klarin, 2006).

Odgojitelj ima razne uloge u životu djeteta, a neke od njih su poticanje dječjeg stvaralaštva, organiziranje prostora, interakcija s djecom, omogućavanje interakcije s vršnjacima i odraslima, individualno provođenje vremena s djetetom itd. Jedna od najvažnijih uloga odgojitelja je praćenje cjelovitog razvoja djeteta (Stevanović, 2003).

Kompetentan odgojitelj je onaj koji ima osobine fluentnosti, divergentnosti i sl. i koji je u radu s djecom maštoviti, originalan, osjetljiv za problem i dr. (Došen-Dobud, 2005). Jedan od najučinkovitijih oblika rada odgojitelja s predškolskom djecom je individualni oblik rada u kojem je djetetova pozornost veća nego u grupnom obliku rada jer djeca lakše uče i otkrivaju kada su izravno uključena u neku situaciju, a osim toga individualno usmjerena i topla interakcija utječe na to da dijete sasluša i reagira na prijedloge odgojitelja (Katz i McClellan, 1999).

Odgojitelj bi trebao dobro poznavati svako dijete te poznavati njegove individualne i razvojne potrebe, ali jednako tako je važno da odgojitelj prepozna i svoje potrebe kako bi ih mogao razlikovati od potrebe djeteta. Također su važni karakter, uvjerenja i vrijednosti odgojitelja jer oni utječu na to kakvo će poticajno okruženje i materijale odgojitelj ponuditi djetetu, kako će komunicirati s djetetom te koliko će poticati djecu na međusobnu interakciju (Slunjski, 2003).

Važno je da odgojitelj u radu s djecom bude fleksibilan, odnosno spreman na uvažavanje interesa djeteta i odustajanje od planirane aktivnosti (Slunjski, 2008). Kada dođe do teškoće socijalizacije u grupi za vrijeme dječje igre i obavljanja aktivnosti, tada odgojitelj intervenira, ali prije optimalne razine intervencije važno je da odgojitelj poznaje svako dijete u grupi te da stalno prati njegovo razvoj. Osobito je važno da odgojitelj zna kada ne treba intervenirati, odnosno uplitati se u međusobnu interakciju djece, nego treba pustiti da se interakcija razvija sama od sebe, stoga je odgojitelj dužan pažljivo pratiti interakciju (Katz i McClellan, 1999).

5.3. Uloga vršnjaka

U ranom djetinjstvu interakcija s vršnjacima je važna jer dijete uči kako održati razgovor, suradnju te postavljati ciljeve u igri, a najvažnije je to da ostvari prijateljstvo koje označuje privrženost i zajedničke interese. Socijalni razvoj kod djece započinje nesocijalnim aktivnostima, odnosno samostalnom igrom koja kasnije prelazi u paralelnu igru, a zatim u suradničku igru koja predstavlja razvijeniji oblik interakcije među djecom (Berk, 2008).

Za djecu je važan odnos s vršnjacima od ranog djetinjstva jer djeca u igri uče socijalna pravila, razlikuju ponašanja drugih, stvaraju različite odnose s različitim vršnjacima te usavršavaju socijalne vještine. Kod predškolske djece ističu se igre koje potiču na suradnju i zajedništvo pa omogućuju učenje prosocijalnih oblika ponašanja. Prihvatanje od strane vršnjaka jako je bitno za predškolsku djecu i zbog toga oni osjećaju sreću i zadovoljstvo, ali u slučaju da su neprihvaćeni ili odbačeni od strane vršnjaka dolazi do tuge, povlačenja, ljutnje pa čak i do iskazivanja agresije. Djeca su sklona oponašati društvo kako bi bili prihvaćeni u određenom društvu (Matijević, Bilić i Opić, 2016).

Djeca koju vršnjaci slabo prihvaćaju i koja nemaju prijatelje imaju slabije razvijene socijalne vještine od djece koja nemaju prijatelja, ali su prihvaćena u društvu, no u ova dva slučaja razvijenije socijalne vještine imaju djeca koja su prihvaćena u društvu i koja imaju prijatelje. Kako bi djeca bila prihvaćena u društvu i kako bi lakše sklapala prijateljstva odrasli pomažu tako da reguliraju ponašanje djeteta te zadovoljavaju djetetove emocionalne potrebe (Likierman i Muter, 2007).

Djeca predškolske dobi kroz interakciju s vršnjacima stvaraju prijateljstva koja u dječjem svijetu označavaju ugodnu igru i razmjenu igračaka. Prijateljstva u predškolskoj dobi pozitivno utječu na socijalni i emocionalni razvoj, a djeca koja imaju prijatelja postaju socijalno kompetentniji (Berk, 2008).

Smatra se da socijalna iskustva iz prvih nekoliko godina djetetovog života utječu na socijalizaciju u kasnijoj dobi. Djeca koja su u ranom djetinjstvu bila odbačena ili zanemarena od strane svojih vršnjaka imaju veću vjerojatnost da će se nalaziti u problemima u odrasloj dobi (Katz i McClellan, 1999).

5.4. Uloga igre

Igra se može definirati na različite načine, no igru je najjednostavnije definirati kao aktivnost koja je uglavnom povezana s djetinjstvom. Igru u dječjem razvoju dijelimo na funkcionalnu, simboličku i igru s pravilima. U funkcionalnoj igri dijete otkriva svoje funkcije i osobitosti objekta te ona određuje ranu socijalnu interakciju. Simbolička igra ili igra uloga je igra u kojem dijete uzima uloge odraslih i stvara igrane situacije u kojima prikazuje radnje odraslih. Igra s pravilima je tip igre u kojem je jedna od funkcija socijalna interakcija, odnosno zbližavanje članova grupe te podvrgavanje socijalnim normama (Duran, 2001).

Simbolička igra se smatra kao prirodni kontekst socijalnog razvoja (Slunjski, 2008). Suradnička igra je naziv za napredni oblik interakcije koji pomaže djeci da postignu zajednički cilj dok se paralelna igra definira kao igra u kojoj se djeca igraju jedna blizu druge sa sličnim stvarima, ali ne mijenjaju ponašanje (Berk, 2008).

Igra je važna za socijalizaciju djece jer djeca putem igre dolaze do interakcije sa svojim vršnjacima te uče osnovne socijalne vještine. Stoga, djecu treba poticati na

igru. Također je važno da se odgajatelji i roditelji uključe u pripremi i organizaciji igara gdje djeca uče nove uloge i prihvaćaju različite položaje u igri. Tijekom učenja poštivanja pravila u igri djeca razvijaju svoje socijalne vještine koje će im pomoću u kasnijoj dobi kad se nađu u različitim životnim situacijama i ulogama (Mahmutović, 2013).

Igre socijalne prirode kod djece predškolske dobi očekuju više socijalnih interakcija od ostalih jer se očekuju zajednička stajališta i suradnja dva ili više djeteta. Najviše socijalnog razumijevanja i umijeća je prisutno u igri zamišljanja, dramatizacije i složenoj suradnji (Katz i McClellan, 1999).

Igra dramatizacije omogućuje djetetu da razvija svoja socijalna umijeća jer zahtjeva od djeteta da osim svog stajališta uzme u obzir i stajalište druge djeca koja su u skladu s odglumljenom pričom (Katz i McClellan, 1999).

Važno je istaknuti da je socijalna interakcija značajna za igru te da nedovoljno vremena provedeno u igri tijekom predškolske dobi utječe na razvoj socijalnih znanja, razumijevanja i umijeća (Katz i McClellan, 1999).

5.5. Uloga medija

Mediji u odgoju i obrazovanju imaju veliku važnost, a njihova je uloga informirati, prenositi kulturu i vrijednosti te odgajati. Danas je mnogo suvremenih medija, no kod djece su najpopularniji televizija, internet, mobitel i videoigre (Mandarić i Razum, 2015)

Uloga medija se ističe u socijalizaciji djece, ali njihovi utjecaji ovise o više faktora kao što je izbor medija i sadržaja, vrijeme korištenja i sl. (Ilšin, Bobinac i Radin, 2001).

Razvoj tehnologije omogućio je da se djeca danas od svoje najranije dobi neprestano koriste internetom (Ciboci, Kanižaj, Labaš i Osmančević, 2018). Djeca predškolske dobi su sve češće izložena novim tehnologijama, a tablet im je omiljeni uređaj na kojem gledaju različite video materijale, igraju igre, crtaju i dr. Djeca osim tableta koriste pametne mobitele svojih roditelja gdje mogu pronaći brojne neprimjerene sadržaje za njihovu dob. Digitalni sadržaji djeci predškolske dobi mogu služiti za zabavu, opuštanje, učenje, dobivanje informacija, poticanje kreativnosti i

mašte, no mogu pronaći i neprimjerene sadržaje pa čak i na stranicama namjenjenim djeci, zato je važno pratiti kakav sadržaj dijete gleda te koliko vremena provodi na pametnom telefonu. Važno je poduzeti preventivne mjere kako ne bi došlo do ovisnosti o medijima i internetu, a ovisnost o internetu najčešće nastaje ako ne postoje pravila o korištenju interneta te ako nema nadzora i komunikacije u obitelji (Ciboci, Kanižaj i Labaš, 2021). Internet kao najpopularniji medij današnjice ima pozitivne i negativne strane. Korištenje interneta omogućuje aktivno, samostalno i kreativno učenje te nudi broje edukativne materijale kako za odrasle tako i za djecu. Također, postoji mnogo negativnih strana kao što je nasilje, govor mrženje, pornografski sadržaji, ugrožavanje privatnosti i dr. Istraživanja su pokazala da djeca najčešće pristupaju internetu preko pametnih telefona (Ciboci, Kanižaj, Labaš i Osmančević, 2018).

Od najranije dobi mediji utječu na djecu. Stoga se javljaju pozitivne strane kao što je razvijanje dječje kreativnosti, smanjivanje socijalnih razlike, poticanje razvoja i sl., dok negativni sadržaji stvaraju konfuziju po pitanju ispravnih vrijednosti (Mandarić i Razum, 2015).

Televizija kao medij ima jednu od vodećih uloga kod socijalizacije djece. Kako neki programi pozitivno utječu na socijalizaciju djece, tako postoje i programi koji negativno utječu na dječju socijalizaciju, a to su primjerice nasilni sadržaji na televiziji koji potiču agresivnost kod djece. Istraživanja su pokazala da su djeca koja gledaju nasilan sadržaj sklonija nasilnom ponašanju u odrasloj dobi, a osobito djeca koja su već sklona agresiji (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Na djetetovo učenje jedino mogu pozitivno utjecati programi s televiziji koji su primjereni njegovim razvojnim potrebama (Berk, 2008).

Do poteškoća u socijalizaciji dolazi ako se dijete zatvori u svoj digitalni svijet, zato je važno da roditelji ograniče vrijeme provedeno na televiziji i ostalim medijima (Mandarić i Razum, 2015).

5.6. Uloga životinja

Djeca se sa životinjama susreću svakodnevno, primjerice u zoološkom vrtu, moru, šumi, farmi, obiteljskom domu i sl. (Smojver-Ažić i Topalović, 2010).

Životinje su bića koja ne bježe od boli te često pomažu čovjeku, primjerice kad se susretnu s tugom životinje svojim dodirima i pogledom imaju učinkoviti utjecaj na ljude (Chernak McEloroy, 2002).

Chernak McEloroy (2002) ističe da životinje imaju važnu ulogu kod djece koja proživljavaju teške traume ili bolesti jer se stvara jaka emocionalna veza između ljubimca i djeteta te se ono osjeća sretnije i zadovoljnije. Djeca oko treće godine životinje mogu tretirati kao lutke te imaju naglašene emocije koje izražavaju vrištanjem, skakanjem, stiskanjem, uzimanjem životinje i sl. (Došen-Dobud, 2005).

Kućni ljubimci pomažu nekoj djeci da se riješe stidljivosti jer zahtijevaju posebnu pažnju i brigu, a djeca ostvaruju emotivnu otvorenost i povezanost s njima (Holcer, 2015).

Prema istraživanjima djeca koja su odrasla s ljubimcima razvijaju odgovornost i empatičnost te smatraju svog ljubimca kao člana obitelji s kojim stvaraju emocionalnu privrženost koja će imati utjecaj na njihovu socijalnu kompetenciju u kasnijoj dobi. Životinje imaju važnu ulogu kod djece jer potiču empatičnost, socijalnu kompetenciju te samopoštovanje (Smojver-Ažić i Topalović, 2010).

6. ZAKLJUČAK

Socijalizacija je važna za čovjeka jer mu pomaže da funkcionira u društvu, a čovjek je sam po sebi društveno biće. Kako bi funkcionirao u društvu čovjek mora posjedovati određene socijalne vještine, ali mora znati i primjenjivati određene vještine i znanja, odnosno mora biti socijalno kompetentan.

Socijalna kompetencija djeteta razvija se od najranije dobi, a najvažniji čimbenici njezinog razvoja su obitelj, a potom odgojitelji u vrtiću i vršnjaci. U obitelji dijete započinje učenje temeljnih životnih vještina te stvara emocionalnu privrženost koja će mu pomoći da stvara zdrave odnose s drugima te da nema problema u socijalizaciji. Interakcija s vršnjacima je važna jer dijete kroz interakciju i igru s vršnjacima uči socijalna pravila, usavršava socijalne vještine te stvara prijateljstva.

Neka istraživanja su pokazala da životinje imaju važnu ulogu u razvoju socijalne kompetencije djece. Djeca koja imaju kućnog ljubimca stvaraju emocionalnu privrženost s ljubimcem te ga smatraju članom obitelji. Djetetov odnos s ljubimcem potiče empatičnost, socijalnu kompetentnost i samopoštovanje kod djeteta pa nije pogrešno reći da je uloga životinja u dječjem odrastanju među važnijim ulogama.

Odrasli svojim primjerom najbolje utječu na djetetovo ponašanje. Djeca moraju imati primjer pravilnog ponašanja i zdravih socijalnih odnosa kako bi lakše razvijali svoju socijalnu kompetenciju. Zato je važno da su roditelji i odrasle osobe u djetetovom okruženju svjesne vlastitog utjecaja na razvoj socijalne kompetencije djeteta i da stalno preispituju vlastito ponašanje kako bi pružili pozitivan model i podršku djetetu u razvoju socijalne kompetencije. Također je važno prilagoditi pristup svakom djetetu pojedinačno te mu pružiti podršku koja je potrebna za njegov razvoj jer razvoj socijalne kompetencije je individualni proces u kojem neka djeca socijalnu kompetenciju razvijaju brže, a nekoj djeci treba više vremena kako bi je razvili.

Socijalna kompetencija pomaže djeci da budu sigurna u sebe, prihvaćena od drugih, da razumiju sebe i druge te da se lakše izražavaju i rješavaju konflikte. Veća je vjerojatnost da socijalno kompetentna djeca u budućnosti budu uspješnija u obrazovanju, karijeri i da imaju sretniji život nego djeca koja nisu socijalno kompetentna. Razvoj socijalne kompetencije je dugoročan proces te zahtjeva uloženo vrijeme, energiju i napore kako bi djeca postala samouvjereni, empatični i uspješni

pojedinci. Razvoj socijalne kompetencije djece rane i predškolske dobi je ključan za djetetov cjelokupni razvoj.

7. LITERATURA

1. Aronson, E., Wilson, D. T. i Akert, M. R. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate d.o.o.
2. Berk, L. (2008). *Psihologija cjeloživotnog učenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Ciboci, L., Kanižaj, I., Labaš, D. i Osmančević, L. (2018). *Obitelj i izazovi novih medija. Priručnik s radnim listićima za roditelje, nastavnike i stručne suradnike*. Zagreb: Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu (DKMK).
4. Ciboci, L., Kanižaj, I. i Labaš, D. (2021). *Mediji i djeca predškolske dobi. Priručnik za odgojitelje u dječjim vrtićima*. Zagreb: Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu (DKMK)
5. Chernak Mcelroy, S. (2002). *Životinje kao učitelji i iscjeljitelji*. Zagreb: V.B.Z. d.o.o.
6. Došen-Dobud, A. (2005). *Malo dijete veliki istraživač*. Zagreb: Alinea
7. Duran, M. (2001). *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
8. Freeland, B. A. C. i Toner B. J. (2020). *Što učiniti kada se osjećaš previše sramežljivo. Dječji vodič za savladavanje socijalne anksioznosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
9. Gudjons, H. (1993). *Pedagogija. Temeljna znanja*. Zagreb: Educa nakladno
10. Haug-Schnabel, G. (1997). *Agresivnost u dječjem vrtiću: razumijevanje i svladavanje problema*. Zagreb: Educa nakladno društvo d.o.o.
11. Holcer, J. (18. studenog 2015). Da sam bar nevidljiv: Što nam govori stidljivost kod djece. Preuzeto 30. srpnja 2023. iz <http://www.roditelj.hr/vrtic/da-sam-bar-nevidljiv-sto-nam-govori-stidljivost-kod-djece/>
12. Ilišin, V., Bobinac, M. A. i Radin, F. (2001). *Djeca i mediji: uloga medija u svakodnevnom životu djece*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
13. Juul, J. (2017). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Naklada OceanMore d.o.o.
14. Katz, L. G. i McClellan, D. (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa nakladno društvo d.o.o.
15. Klarin, M. (2016). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu. Roditelji, vršnjaci, učitelji kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
16. Lenzen, D. (2002). *Vodič za studij. Znanost o odgoju što može, što želi*. Zagreb: Educa nakladno društvo d.o.o.
17. Likierman, H. i Muter, V. (2007). *Pripremite dijete za školu*. Zagreb: Ostvarenje d.o.o.

18. Mahmutović, A. (2013). Značaj igre u socijalizacije djece predškolskog uzrasta. *Metodički obzori*, 8(2), 21-33.
19. Mandarić, V. (2009). *Mladi integrirani i (ili) marginalizirani*. Zagreb: Glas Koncila.
20. Mandarić, V. i Razum, R. (2015). *Važnost odgoja u današnjem svijetu. Doprinos vjeronauka odgojnom djelovanju škole*. Zagreb: Glas Koncila.
21. Matijević, M., Bilić, V. i Opić, S. (2016). *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga d.d.
22. Reeve, J. (2010). *Razumijevanje motivacije i emocija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
23. Shapiro, E.L. (2019). *Kako razviti emocionalnu inteligenciju djeteta*. Zagreb: Mozaik knjiga
24. Slunjski, E. (2003). *Devet lica jednog odgajatelja/roditelja*. Zagreb: Mali profesor
25. Slunjski, E. (2008). *Dječji vrtić zajednica koja uči*. Zagreb: Spektar Media d.o.o.
26. Slunjski, E. (2013). *Kako djetetu pomoći da ...stječe prijatelje i razvija socijalne vještine: priručnik za roditelje, odgajatelje i učitelje*. Zagreb: Element d.o.o.
27. Smojver-Ažić, S. i Topalović, Z. (2010). Uloga kućnih ljubimaca u socioemocionalnom razvoju djece školskog uzrasta. *Napredak*, 151(2), 171-194.
28. Stevanović, M. (2003). *Predškolska pedagogija*. Rijeka: Andromeda d.o.o.
29. Vasta, R., Haith, M. R i Miller, A. S. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)